‘Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914’

Piet Couttenier

bron
Piet Couttenier, ‘Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914’ In: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Lannoo, Tielt 1998, p. 1939-1950 en p. 1957.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/cout003lite01_01/colofon.htm

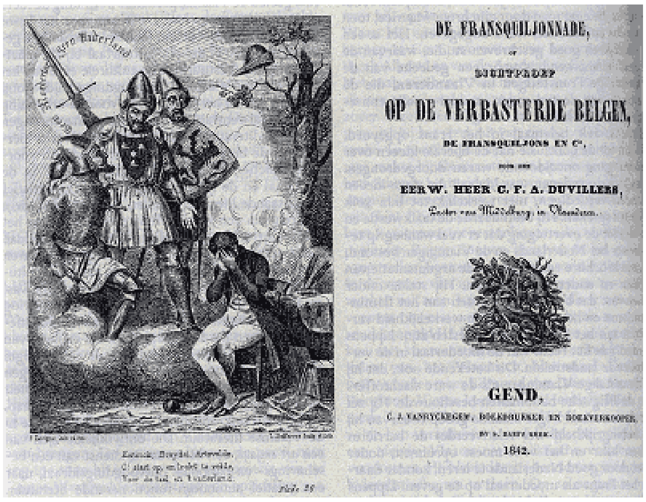
Literatuur en Vlaamse Beweging
Tot 1914

De emancipatiebeweging van het Vlaamse volk in het moderne België is nauw verbonden met de evolutie van de literatuur. In de nieuwe onafhankelijke Belgische staat na 1830 bood de revolutionaire grondwet waarborgen voor volkssoevereiniteit, juridische gelijkheid en vrijheid voor burgers van diverse gezindheden. Dit nam niet weg dat op cultureel gebied de Vlaamssprekende bevolking de facto geen gelijke kansen had. De keuze voor het Frans als voornaamste officiële taal bevorderde het gebruik van het Frans als cultuurtaal bij de maatschappelijke, bestuurlijke en culturele elite van het land. In de Vlaamse ontvoogdingsstrijd stond daarom van bij het begin de eis voor de erkenning van de taal centraal. In de aanvangsfase sprongen vooral de literatoren en de literatuurhistorici hiervoor in de bres. Zij vervulden immers een voorbeeldfunctie: de effectieve ‘letteroefening’ in de volkstaal en de studie van het eigen, kwalitiatief hoogstaande literaire verleden moesten het bewijs leveren van een voortreffelijke en, tegenover het Frans, op zijn minst gelijkwaardige cultuurtaal. Beide activiteiten op het letterkundig gebied waren verbonden met de opbouw van een nationaal cultureel bewustzijn dat eerst nog Belgisch van aard was, maar vanaf 1840 en tot de Eerste Wereldoorlog vooral het karakter had van een Vlaams subnatiegevoel binnen het Belgisch bestel. De evolutie van de V.B., die op het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw de eerste wettelijke waarborgen verkreeg voor een zelfstandige Vlaamse identiteit en een eigen homogeen-culturele gemeenschap, verliep dan ook opvallend lang parallel met die in de Vlaamse literatuur. Die ontwikkelde zich van een *art engagé*, een literatuur in dienst van een beschavings- en nationaal ontvoogdingsideaal, naar een relatief autonoom-functionerende literatuur. De breuklijn hiervoor lag ook pas op het einde van de 19de eeuw. In vergelijking met de buitenlandse literaturen is dit laat. In Frankrijk was er reeds in de jaren 1850 sprake van een dergelijk autonoom lite-

rair veld. Vlaanderen zag pas omstreeks 1885-1890 - de individuele uitzonderingen en voorlopers niet te na gesproken - het fenomeen opduiken van literair-artistieke tijdschriften en auteurs die zich losmaakten van elke ideologische tendens of nationaal geïnspireerde esthetiek. Toen pas ontwikkelde er zich een productie- en distributienetwerk van literaire professionelen, auteurs die het principe van de vrijheid van de kunst op consequente manier nastreefden, gespecialiseerde uitgeverijen, tijdschriften en critici in communicatie met een hoofdzakelijk of zelfs louter literair geïnteresseerd publiek.

De voorgeschiedenis (tot 1830)

De Nederlandse taal speelde geen rol van betekenis in het ontstaan van de nationale Belgische staat. De basis hiervoor werd gelegd in de eeuwen daarvoor, toen de Zuidelijke Nederlanden weliswaar op economisch, politiek en cultureel gebied een eersterangsrol konden vervullen, maar waarbij aan de volkstaal geen overeenkomstige betekenis in het intellectuele verkeer of in het culturele domein werd verleend. De verwaarlozing van de volkstaal voor culturele doeleinden sinds de 17de eeuw en de eeuwenlange culturele invloed van het Frans in het Zuiden zorgden ervoor dat het in de Oostenrijkse Nederlanden van de 18de eeuw een evidentie was dat door de elite, het hof en in de binnendiensten van de centrale administratie enkel het Frans werd gebruikt. Ondanks die verfransing bevorderden de verlichtingsidealen echter op het einde van de eeuw ook een verlangen naar nationale identiteit. Dit werd in 1787-1788 op overtuigende wijze verwoord in het cultuurpolitiek betoog van de Brusselse jurist en democraat **Jan B. Verlooy**, *Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden*. Respect voor en beoefening van de ‘vrije’ moedertaal boden voor Verlooy en andere intellectuelen uit zijn omgeving de beste garantie voor de bevordering van onderwijs, wetenschap en cultuur in een soevereine federale nationale staat. Na de mislukking van de Brabantse Revolutie (1789-1790) en de inlijving van de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk (1795-1814) werd de verbinding tussen verlichte progressieve krachten en de opbouw van een nationale cultuur echter tenietgedaan. Verdedigers van de moderne liberale ideeën verlieten de opvatting dat de volkstaal en de nationale eigenheid de basis vormen voor

De priester Constant Duvillers was een van de schrijvers die al vroeg met hekeldichten waarschuwde dat de opmars van het Frans ook een gevaar betekende voor het Belgische vaderland. Een nationaal zelfbewustzijn kon slechts leven via de moedertaal. De Vlaamse helden uit de Middeleeuwen strekten daarbij tot voorbeeld. (AMVC)

de opbouw van een moderne nationale samenleving. De nationale beweging werd daarmee onttrokken aan een liberaal-progressieve opinie. De literaire activiteit bleef daardoor ook volledig in handen van de traditionele producenten van literatuur die het Zuid-Nederlandse literaire leven in de 18de eeuw hadden bepaald, de rederijkerskamers en gezelschappen van vrije liefhebbers die nauw aanleunden bij de volkscultuur, waarbij de smaak op opvallende wijze was afgestemd op praal en overdaad. De beoefende genres waren vooral het toneel en de poëzie. Van de roman was hier nog geen sprake; voor proza moest men terecht in volksboeken, godsdienstige werken, periodieken en almanakken. De meest geliefkoosde onderwerpen waren en bleven van godsdienstige, historische of pseudo-historische aard en inspiratie moest dikwijls worden gezocht in de herhaling van 17de-eeuwse producten of via vertaling van het Franse toneelrepertorium (vooral Molière en Voltaire). Op het einde van de 18de en het eerste decennium van de 19de eeuw nam de frequentie van dicht- en toneelwedstrijden russen rederijkersgenootschappen en ‘letteroefenaren’ in West- en Oost-Vlaanderen zelfs toe. Het nationale thema dat in de loop van de 18de eeuw in een humanistische traditie voortleefde, zoals bij Jan Pieter van Male of in de inleiding tot *Den schat der fabelen* (1739) van Johannes L. Krafft, kwam in enkele felbevochten prijskampen met onderwerpen uit de vaderlandse geschiedenis uitdrukkelijk aan bod. Het werd er vastberaden, zij het ook krampachtig en met veel pathos verwoord: bewondering voor de eigen taal, heimwee naar de vroegere grootheid, besef van het eigentijds cultureel verval en verlangen naar een toekomstig herstel. Dit gebeurde vooral in de tweetalige dichtwedstrijd van Aalst met als onderwerp *De Belgen/Les Belges*, geopend in 1807 en afgesloten in 1810. In de verzen van de winnaars, **Pieter J. de Borchgrave**, van Wakken, Augustijn E. van den Poel, eveneens van Wakken en van **David de Simpel** uit Staden kon men in felle bewoordingen een lofprijzing horen van de deugden der Belgen (onverschrokken trouw, militaire inzet, werklust, wijsheid, geloof, koopmanschap), vooral met de oorspronkelijke Belgen of oerouders van de bewoners van het noordelijk én zuidelijk deel van de vroegere Nederlanden (of ‘'t Nederland’) voor ogen. Die nationale inspiratie vinden we ook bij een tijdgenoot als **Pieter J. Robyn**, lid van de Gentse **De Fonteine**-kamer, die net als zijn rivaal De Borchgrave, in zijn dichtwerken *De Belgen* en *De Belgische Schilders* Belgen en Hollanders als één volk beschouwde en de Noord-Nederlandse dichters (J. van den Vondel, J. Cats, **Willem Bilderdijk**) als de na te volgen voorbeelden naar voren bracht. Nationale gevoelens gingen in die periode ook gepaard met taalzorg en de bestudering van de retorische voorschriften voor ‘letteroefening’ in de moedertaal. Daarbij werd getracht afstand te nemen van de Franse poëtica. Beide elementen waren aanwezig in het werk van **Frans D. van Daele** (pseudoniem: *Vaelande*), van Ieper, met zijn taal- en letterkundig tijdschrift *Tyd-verdryf* (41 afleveringen, 1805-1806), waarin hij de tot verval geraakte taal trachtte te reglementeren en te zuiveren, en in de verbeterde heruitgave van een (kritische) vertaling van Boileaus *Art Poétique* die de Brugse rederijker Jan Labare in 1721 had bezorgd (*Digt-konst van Boileau-Despréaux*, 1810).

In de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder koning **Willem I** (1815-1830), waarin het Nederlands als de officiële nationale taal werd ingevoerd, waren de verdedigers van een nationale cultuur en literatuur van het katholieke België op basis van de Vlaamse volkstaal in het verweer. Hun woordvoerders, zoals de priester **Leo de Foere** die in zijn tijdschrift ***Le Spectateur belge*** een verband legde

tussen de taal, de groei van een natie en het traditionele katholicisme in het Zuiden, traden in het strijdperk tegen de verdedigers van de regeringspolitiek, voor wie het Nederlands de officiële taal was van een eenheidsrijk onder niet-katholieke, Hollandse leiding. Als ambtenaar in Nederlandse overheidsdienst speelde de autodidact **Jan F. Willems** een belangrijke rol als spreekbuis van de eenheidspolitiek. Op cultureel vlak zorgde die via regeringssteun voor een gunstig klimaat. Willems c.s. gaven in die context uiting aan een positief ingekleurd toekomstperspectief en een trots patriottisme. Fundament ervan waren een romantische terugblik op het vaderlandse verleden en een reflectie op de taal. Zowel op het vlak van de literaire productie, met een aantal gelegenheids- en lofgedichten, als op dat van de literaire historiografie resulteerde dit in een aantal teksten en studies die Willems een pioniersrol hebben verleend. Voorbeelden zijn de *Ode op de herstelling der Nederduytsche tael door Willem I, Prins van Oranje-Nassau, in 1814*, verschenen in de Antwerpse *Almanak van Nut en Vermaak* (‘Triomf! - onz' Nederduitsche taal/ Is van het Fransche juk ontheven’), en het spraakmakende gedicht *Aen de Belgen* (1818), waarin hij op polemische toon en tegen Fransgezinde opiniemakers in, de bewoners van de Zuidelijke Nederlanden, erfgenamen van de roemrijke Belgen, het Nederlands (of Neder-Duits) als een natuurlijk eigendom van het volk (de moedertaal) én als hun wettige ‘Landtaal’ aanwees (‘O Belgen! uw geluk is aen die tael verbonden’). Het was ook een aansporing tot ‘hernieuwde lettervlijt’ (‘Welaen, myn Broeders! laet ons dan die tael beminnen!’), als antidotum tegen onverschilligheid ten opzichte van de eigen taal en idolatrie van het vreemde. Willems werkte die inzichten en standpunten verder uit in zijn *Verhandeling over de Nederduytsche taal- en letterkunde, opzigtelyk de zuydelyke provintien der Nederlanden* (1819; 1820-1824), een vaderlandse literatuurgeschiedenis

op basis van een romantische opvatting over de goddelijke en natuurlijke ordening van naties, verdeeld naar afwijkende etnische kenmerken (‘zeden, gebruiken’) en taalvariëteit. Het historische verhaal volgde de peripetieën van die oorspronkelijke nationaliteit en de ‘inbreuk’ van vreemde, inzonderheid Franse elementen.

Van Belgische naar Vlaamse literatuur (1830-1847)

De **Belgische Revolutie** van 1830 bracht in de verwachtingen van die jonge dichters-filologen een grote ommekeer teweeg. Na de politieke realisatie van de nationale Belgische staat en de daarmee samenhangende golf van enthousiast patriottisme, ontstond er een nationale Belgische cultuurbeweging die cohesie verleende aan het besef van een nieuwe natie en een verworven onafhankelijkheid. Voor de opbouw van dit collectief identiteitsgevoel tekenden historici, schilders en literatoren die elk op hun gebied de nationale Belgische cultuur inhoud en vorm gaven. Het was vooral een zoektocht naar een vaderlands verleden, de traditionele gebruiken, de wortels van de beide nationale talen, en naar de typische expressievormen waarmee afstand kon worden genomen van zowel de Franse als Hollandse cultuur. Ondanks het feit dat hun taal als regionaal werd beschouwd, werkten ‘Neder-Duitssprekende’ intellectuelen en literatoren vrij vlug mee om aan dit Belgisch cultuurnationalisme gestalte te geven. De eigenheid ervan bestond voor velen uitgerekend in de synthese van Romaanse en Germaanse elementen. Wat de literatuur betreft ontstond op die manier in de jaren 1830-1840 een Nederlandstalige naast een Franstalige Belgische literatuur. Beide vulden de nationaliteitsgedachte op een parallelle manier in. Er verschenen Belgische literair-culturele en historische tijdschriften (*La Revue Belge* naast ***Belgisch Museum***) en een aantal schrijvers, zoals **Hendrik Conscience** werden al snel als nationale auteurs via vertalingen langs beide zijden van de taalgrens gelezen en gewaardeerd.

Willems' verzoening met de nieuwe Belgische staat (rond augustus 1834), na een periode van afzondering en professionele achteruitstelling, was symbolisch voor de wending van de Nederlandsgezinde of orangistische ‘taelminnaeren’ in de context na 1830. Hun reflectie op de situatie van het Neder-Duitssprekende volksdeel van België bracht ze niet tot een politieke actie voor de hereniging met Holland. In hun waardeschaal plaatsten ze hun culturele rol bovenaan - ze beperkten zich tot beoefening en bestudering van de gemeenschappelijke Nederlandse letteren - en ze trachtten door hun loyauteit aan de Belgische staat en het unionisme gaandeweg vooruitgang te boeken in de verdediging van de eigen taal. In hun visie bood een taaleenheid met Nederland hiervoor de beste garantie. Hiermee kon ook het idee van een annexatie bij Frankrijk voorgoed worden bezworen. Willems inspireerde op die manier te Gent een groep gematigd liberale intellectuelen die in een idealistische sfeer zowel op literair als filologisch gebied een intense en gevarieerde activiteit ontplooide. Deze legde de basis voor een infrastructuur en een institutioneel netwerk waarmee vooral vanaf 1834 een nieuwe literatuur werd uitgebouwd. De gangbare benaming was ‘Nederduitse letterkunde’ (het werd pas ‘Vlaams’ in de jaren 1840) en de beoefening ervan was nauw verbonden met de studie van taal en geschiedenis. Ze richtten literair-culturele tijdschriften op zoals de *Nederduitsche Letteroefeningen*,

onder redactie van **Philip M. Blommaert** en **Constant P. Serrure**, waarin eerstgenoemde zijn cultuurpolitiek betoog over de *verwaerloozing der Nederduitsche tael* (1832) publiceerde en **Maria Doolaeghe** haar ode *Aen de Belgische Dichters*. Voorts was er het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje*, dat onder impuls van vooral **Frans Rens** veel jonge literatoren aan het woord liet. Er werd verder deelgenomen aan letterwedstrijden, zoals de wedstrijd die naar aanleiding van het vijfjarige bestaan van België in 1834 uitgeschreven werd, waarbij voor het Vlaamse gedeelte **Karel L. Ledeganck** met zijn *Zegeprael van 's lands onafhanglykheid* succes behaalde en de toon zette voor een vaderlandse poëzie die politieke twisten oversteeg. Verder werden genootschappen, leesgezelschappen en wetenschappelijke verenigingen opgericht die een nationaal geïnspireerde beoefening van de letteren stimuleerden. De belangrijkste waren: het Gentse lees- en lettergenootschap **Maetschappy van Vlaemsche Letteroefening**, met de kenspreuk ‘De Tael is Gan(t)sch het Volk’ (1836), de te Brussel opgerichte **Maetschappy tot bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde**, die dankzij de gezamenlijke actie van **Jan F. Willems** en de Leuvense hoogleraar **Jan-Baptist David** regeringssteun en subsidie verkreeg voor het filologisch geleerdentijdschrift ***Belgisch Museum*** en die een belangrijke rol zou spelen in de actie voor een eenvormige spelling (bereikt in 1841 en in 1844 goedgekeurd) en de organisatie van de **Nederlandse congressen** (vanaf 1849). Het grote aandeel van de historische interesse bleek ook uit de oprichting van de **Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen** in 1839, de talrijke filologische tekstuitgaven op het gebied van de oude letteren (inzonderheid de Middelnederlandse) ter stimulering van het nationaal gevoel verzorgd door Willems (onder andere met de moderne omzetting van de *Reinaert* in 1834), **Ferdinand A. Snellaert** (met edities van Jacob van Maerlant, Jan van Boendale) en vele anderen. Daarbij hoort ook de verzameling van kennis over volksgebruiken, spreekwoorden en *Oude Vlaemsche Liederen* (van Willems, in 1848 door Sneilaert voltooid).

De continuïteit van een nationale taal- en letterkunde werd door diezelfde filologen ook gede-

monstreerd in de eerste grote literatuurgeschiedenissen die in Vlaanderen geschreven werden door Willems en Snellaert (*Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België*, eerste uitgave 1838, en *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, 1850), later door **Frans de Potter** (in 1854 en 1858). Tegen de na-aperij van 'Frans uitschot' die het land 'overstroomde' (Willems) en de Nederlandse overregulering wees men met trots op meesterwerken uit het verleden en een eigen traditie van letteroefening die een garantie boden voor vrijheid en onafhankelijkheid. De filologen zochten toenadering met de Noorderburen van wie ze steun verwachtten in hun nationaal-culturele actie (zoals Snellaert met de literatuurhistoricus **Willem J. Jonckbloet** en **Jozef A. Alberdingk Thijm**, die later ook met **Guido Gezelle** contacten zou hebben). Ze hadden ook veel interesse voor verwante taal- en cultuurgemeenschappen in het buitenland, zoals al van bij het begin voor Scandinavië. Maar hier vonden ze vooral inspiratie en steun voor hun eigen, nationale taal- en cultuurbeweging. De aandacht voor de taal stond centraal: 'De grond eener volksonafhanglykheid ligt in de tael', schreef Snellaert. Die overtuiging werd ook ondersteund door de geliefde dichters uit de eigen omgeving, waarbij vooral **Prudens van Duyse** en **Karel L. Ledeganck** de kroon spanden. Van Duyse, bijzonder populair als gelegenheidsdichter en improvisator, behandelde het nationale thema in een postclassicistische vorm en in zeer diverse genres als het episch gedicht (balladen, romances, legenden en sagen), in historische evocaties waarin nationale helden uit het verleden zoals Egmont verheerlijkt werden, en Middelnederlandse pastiches (verzameld in zijn *Vaderlandsche Poëzy* van 1840). Ledeganck, die veel aandacht had voor het sentimentele en sombere karakter van de romantiek in het buitenland en de formele aspecten van de poëzie - die hij zeer tegen de zin van critici als David als vrijblijvende 'verpoozing' omschreef - leverde met zijn 'Vaderlandsche trilogie' *De drie Zustersteden* nog het meest representatieve product van de nationale literaire romantiek in Zuid-Nederland. De 'heerlykheid der dagen van voorheen' plaatste hij in schril contrast met het hedendaagse verval van de roemrijke steden Gent, Brugge en Antwerpen. Ledeganck spoorde zijn lezers aan het contact met een verleden van welvaart en trotse onafhankelijkheidszin weer op te nemen door een bewuste cultus van de eigen etnische aard en taal. De tekst dateert van 1846 en spreekt al voluit in termen van een Vlaams bewustzijn.

Parallel met de evolutie te Gent onstond er ook literaire bedrijvigheid te Leuven, waar met de vestiging van de heringerichte Katholieke Universiteit in 1836, vooral **Jan-Baptist David** (1801-1866), hoogleraar Nederlandse taal en letterkunde, als promotor van de nationale letteren optrad. Hij deed dat door op een typische manier actief te zijn op diverse gebieden, als literair criticus, uitgever van Middelnederlandse teksten (vooral met zijn belangrijke editie van de volledige werken van Jan van Ruusbroec, (1858-1868), taalkundige, vertaler en historicus. In oktober 1836 werd te Leuven het 'taal- en letterlievend' studentengenootschap **Met Tijd en Vlijt** opgericht waarin ook in nationale geest de vaderlandse letterkunde beoefend werd.

De meest invloedrijke activiteit ging echter uit van een Antwerpse groep jongere auteurs die omstreeks 1840 debuteerde en haar stempel heeft gedrukt op het profiel van een Vlaamse literatuur. In tegenstelling tot de Gentse groep die voor literaire voorbeelden vooral in de richting keek van Nederlandse auteurs als Willem Bilderdijk, J.F. Helmers en R. Feith, liet de Antwerpse groep zich inspireren door de Franse romantiek. Ze richtte zich meer op het gevoel, de spontane inspiratie die uitging van

onder andere enkele verwante vaderlandse schilders en historici, en de impulsen van het artistieke groepsleven. Het waren genootschappen met een relatief gesloten karakter die bruisten van activiteit en steunden op solidariteit, maar die ook kwetsbaar waren door interne concurrentie. De leden van de Antwerpse groep waren van bescheiden sociale afkomst en bezaten minder intellectuele allure; hun zeggingskracht putten ze eerder uit een appèl op onberedeneerde geestdrift en exuberantie. Met de oprichting van de rederijkerskamer **De Olijftak** in 1835 werd het startsein gegeven. Pioniers waren onder anderen **Theodoor van Ryswyck**, die in 1837 geestige en populaire verhalen in versvorm publiceerde (*Eigenaerdige verhalen*, in 1844 aangevuld met de meer bekende *Politieke refreinen*), waarin hij zich in hekeldichten, puntdichten en zedenspreuken richt op de actualiteit en op satirische toon de draak steekt met franskiljons, bastaard-Belgen en Gallomanen. De Vlamingen worden op volkse toon tot verzet en weerbaarheid aangezet, waardoor in die teksten toch al een emotionele kloof wordt opgebouwd met de Franstalige Belg die in patriottisme moet onderdoen voor de 'Belgen van de Noorderkant'. Verder ging vooral van **Jan J. de Laet** (pseudoniem: *Johan Alfried*) een grote impuls uit. Vertrouwd met de nieuwe ideeën van zijn tijd - hij debuteerde in het Frans in het Brusselse tijdschrift *L'Artiste* dat principes als vrijheid, gevoel en verbeelding hoog in het vaandel voerde - speelde hij een belangrijke rol in de progressieve Antwerpse kunstenaarskring. De Laet schreef onder andere *Aen de Dichters* (1839) waarin hij het 'moedloos volk' van nu opnieuw tot de grootsheid van eertijds wilde aansporen. Daarnaast stimuleerde hij **Hendrik Conscience** die in 1837 debuteerde met de historische roman *In 't Wonderjaer (1566)*. Conscience introduceerde hiermee een genre uit de Franse literatuur, maar ontdeed dat meteen van het odium van immoraliteit dat er conform het nationalistisch

Hendrik Conscience was de schrijver die het meest zou bijdragen tot de herleving van het Vlaamse zelfbewustzijn. Dat werd nog tijdens zijn leven bij menig feestmaal algemeen erkend. (AMVC)

discours op rustte. Deze ombuiging bleek zeer succesrijk, getuige de bijval voor zijn tweede historische roman, *De Leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen* (1838). Ontdaan van de 'Franse ontucht', bleek dit genre een probaat middel tot bewustmaking van de macht van een Vlaamse (sub)natie die enkele jaren later (vanaf 1840) aanspraak zou maken op politieke gelijkberechtiging. De functie loopt hier parallel met die van de historiografie en de vaderlandse schilderkunst. Bovendien was de historische roman ook een ideale vorm tot verheerlijking van een morele code die Conscience systematisch met een specifiek Vlaams-nationaal bewustzijn binnen een Belgisch patriottisme verbond: een ingeboren onafhankelijkheidszin ('De Vlaming verdraagt geen overheersing'), individualisme, ondernemingszin, godsdienstigheid, maatgevoel. Conscience wist deze deugden ook naadloos te verbinden met de burgerlijke code van zijn potentieel publiek, de betere Vlaamse middenklasse die zich afzette tegen de Franse importcultuur. Het succes bij het nieuwe Vlaamse publiek belette de succesauteur echter niet ook het profiel aan te nemen van onbesproken patriot en symbool van de nationale Belgische literatuur. Dit bleek onder meer uit van overheidswege gesteunde en gesubsidieerde opdrachten, zoals zijn *Geschiedenis van België* (1845), waarin hij voor zijn Vlaamse lezer de geschiedenis ontrolde van de Belgen, zinnebeeld van 'vreedzame vrijheidsmin' en 'vlijtige nijverheid'. De Vlaamse historische roman evolueerde overigens parallel met de beoefening van het genre in de Frans-Belgische literatuur, met auteurs als Henri Moke, Felix Bogaerts en **Jules de Saint-Genois des Mottes**. Een nationaal thema zoals dat van **Jacob van Artevelde**, door Conscience in heroïsch-individualistische termen verwerkt in zijn historische roman van 1849, was ook onderwerp van een algemene culturele en wetenschappelijke belangstelling. Historici hadden al aandacht voor de figuur vanaf 1812 (Lenz, Voisin), hij was het onderwerp van een toneelbewerking (**Hippoliet van Peene**), van dichtwerken (**Theodoor van Ryswyck**, **Geeraard-Jan Dodd** en anderen), van een historische stoet, van een borstbeeld (P. de Vigne, 1845) et cetera. Het nationale thema in Vlaamse literatuur ontwikkelde zich duidelijk op een draagvlak van een algemeen cultureel renouveau.

In het spoor van Conscience werd het succesrijke genre van de historische roman in Vlaanderen nog intensief beoefend door onder anderen **Lodewijk Gerrits**, **Pieter Ecrevisse** en **August Snieders** (met speciale interesse voor de periodes van de Middeleeuwen en de Opstand van de **Geuzen** tegen Spanje in de 16de eeuw en de tijd van de Franse bezetting) tot op het moment (rond 1848) dat de historische roman in concurrentie kwam met de eigentijdse zedenroman. Vanaf ongeveer 1840 was er ook stilaan sprake van een Vlaamse toneelliteratuur die zich trachtte te distantiëren van buitenlandse modellen. Auteurs als **Emmanuel Rosseels**, **Karel Ondereet** en **Hippoliet van Peene** bouwden vanaf dan aan een eigen repertoire dat gericht was op eenvoud en natuurlijkheid en waarin het behoud van het Vlaams zelfbewustzijn werd geïdealiseerd, in contrast met antimodellen. Geliefde thema's waren de gevaren van 'ontvlaamsing' en de vervreemding van de etnische aard (zoals in *De verfranschte landmeisjes* van Rosseels en *De Gallomanie of de verfranschte Belg* van Ondereet, beide uit 1841). De hekeling van de verfransing was overigens een thema dat ook in de poëzie en de prozaliteratuur herhaaldelijk opdook, zoals in het hekeldicht *De Fransquillonnade of dichtproef op de verbasterde Belgen, de Fransquiljons en Cie* (1842) van de priester **Constant Duvillers**, in de refreinen van Van Ryswyck en in de bijzonder populaire zedenschets van Conscience, *Siska van Roosemael* (1845).

Overname van Franse levensvormen, mode en taal stond hier gelijk met 'zedenbederf' en de teloorgang van een ethische fatsoenscode waarvan de auteur de desastreuze gevolgen voorspiegelde.

Nationale functies van literatuur

Dat het ontstaan van een Vlaamse literatuur zo nauw verbonden was met de rol van bewustmaking van de Vlaamse identiteit en natiegevoel (binnen het Belgische staatsbestel en natiebesef) had niet alleen te maken met de opbouw van een infrastructuur, het werk van de creatieve auteurs, de taal en de thematiek, maar ook met de functiebepaling ervan. Dit aspect is het domein van de literaire kritiek en de poëtica. In de beginfase werd aan literatuur de taak toebedeeld mee te werken aan de verdediging van de zelfstandigheid van het Belgische vaderland. Zoals blijkt uit de kritische beschouwingen van **Jan-Baptist David** in ***De Middelaer***, werd vooral aan de Neder-Duitse literatuur een eersterangsrol toebedeeld, omdat die meer dan de Franstalige literatuur in België de Belgiciteit wist te vertolken. De Vlaamse component werd als de meest authentieke van het meertalige België beschouwd en de gewenste 'versmelting' van beide 'volksstammen' kwam er eigenlijk op neer dat de 'Walen' zouden meewerken aan de strijd tegen de Franse verdrukking. Vanaf 1840 lag het accent echter meer op de Vlaamse eigenheid binnen het Belgische geheel. Vlaamse literatoren en critici doen daarvoor een beroep op het begrip cultuurnatie naar Duits model (J.G. Herder), waarbij aan een natie etnische kenmerken worden toebedeeld, zoals een gemeenschappelijke geschiedenis, afstamming, religie en taal. Literatuur wordt dan in dienst gesteld van de ontvoogding van het Vlaamse volk en de bescherming van het volkskarakter en de traditionele eigenheid, zoals die tot uitdrukking komt in voorvaderlijke zeden, gebruiken en rituelen. Kritieken van David en redevoeringen van **Jan F. Wil-**

lems te Gent in 1841 en (vooral) te Brussel op het feest van **Het Taelverbond** in 1844 laten die accentverschuivingen zien. **Ferdinand A. Snellaert** schreef in diezelfde zin in het ***Kunst- en Letterblad*** of **Pieter F. van Kerckhoven** in ***De Vlaemsche Rederyker***. Die etnisch-nationale functie die aan de Vlaamse literatuur wordt toegeschreven is niet los te denken van opvattingen over het nut en de beschavingsfunctie van literatuur binnen een typisch 19de-eeuwse optimistische vooruitgangsideologie. Vaderlandsliefde, het streven naar waarheid en respect voor de typische volksaard (zedelijkheid, godsdienstigheid) werden pijlers in de beschavingsopdracht van de 19de-eeuwse Vlaamse auteur die de moeilijke taak kreeg toebedeeld esthetische eisen te verzoenen met een nationale én ethische eis. De opbouwende taak van de Vlaamse literatuur had als bijkomend effect dat de literaire kritiek een doorgaans behoudend karakter had en dat er in de vele kritieken dan ook een conservatieve reflex te bespeuren viel tegenover nieuwe ideeën en literaire stromingen in het buitenland: dit betrof *Schwärmerei* en de immorele excessen van de (inzonderheid Franse) romantiek en het overdreven en gezocht 'lelijke' realisme dat strijdig was met de 'gezonde' realiteitszin van de Vlaamse kunst. Conform de Vlaamse volksaard was die gericht op zedelijke schoonheid, rechtzinnigheid en maat. Later zou dit zelfs leiden tot de afwijzing van het Franse naturalisme, een 'vuilschrijverij' die enkel 'op passies aast' en die de gemiddelde Vlaamse lezer alleen maar kon afstoten. In de jaren 1850-1870 werd op die manier gezocht naar een compromis tussen het volksnationalisme, dat de ontwikkeling van eigen cultuurvormen tegen 'verbastering' door externe invloeden nastreefde, en een eigentijdse beleving van de cultuur. De eclectische synthese die gezaghebbende critici als **Peter Benoit**, **Julius Sabbe**, **Juliaan de Vriendt** of **Hugo Verriest** in de jaren 1970 met de nationaal gefundeerde Vlaamse esthetiek wisten te bereiken, combineerde de traditioneel-romantische idee van een nationale en volksverbonden kunst met de positivistisch geïnspireerde denkbeelden over een determinerend complex van fysische, sociale en culturele factoren. De artistieke creatie werd essentieel begrepen als de expressie van het oorspronkelijk individu in zijn natuurlijke verbondenheid met de 'raseigenaardigheid' van het volk. Dergelijke opvattingen waarin volksnationale creatieve principes centraal stonden hebben in Vlaanderen tot in de 20ste eeuw hun nawerking gehad.

Ideologische verdeeldheid (1847-1880)

De meest markante evolutie in het nationale gehalte van de Vlaamse literatuur - van Belgisch naar Vlaams cultuurnationalisme en uiteindelijk meer in de richting van een autonoom en artistiek gefundeerde praktijk - liep parallel met de politieke assimilering van de V.B. Naarmate die zich meer op het politieke terrein bewoog - met concrete eisen voor de wettelijke regeling van de tweetaligheid in Vlaanderen: het **petitionnement** in 1840, de **Grievencommissie** in 1856 - werd aan literatuur een meer afgebakende culturele rol toebedeeld. Dit leidde tot de noodzaak van een esthetisch-artistieke fundering. Het politieke engagement van Vlaamsgezinde literatoren (**Jan J. de Laet** nam in de jaren 1844-1848 zelfs afscheid van de literaire wereld en werd journalist en politicus) betekende echter niet dat de literatuur zich

aan die politieke sfeer kon onttrekken, integendeel. De verankering van Vlaamsgezinden in de politieke structuur van de Belgische maatschappij bracht mee dat de V.B. de interne partijpolitieke opposities ervan overnam. Het betekende zelfs dat het einde van het politiek unionisme rond 1846-1847 ook de unanimiteit in de rangen van de Vlaamsgezinden en Vlaamsgezinde literatoren voorgoed doorbrak. De toenemende politisering uitte zich in een ideologische opsplitsing in het literaire veld.

De eerste sporen hiervan waren overigens reeds aanwezig in accentverschillen in de interpretatie van het Belgisch cultuurnationalisme na 1830. In katholieke kringen zag men ook in de opbouw van een nationale literatuur een waarborg tot vrijwaring en ontplooiing van de traditionele godsdienstigheid tegen elke vorm van ‘vreemde’ progressie en secularisering. Liberale groepen vulden ook diezelfde functie in, maar dan eerder in termen van verlichting en laïcisering. Ook literaire teksten gaven vorm aan die verschillende denkbeelden. Dit gebeurde bijvoorbeeld in de historische roman. ‘Wy Vlamingen hebben eene geschiedenis’, schrijft **Hendrik Conscience** in het voorwoord van zijn roman *De Leeuw van Vlaenderen*, maar die collectieve geschiedenis van land en volk had toch vele gezichten. Net zoals er in de historiografie rivaliserende vaderlandse geschiedenissen ontstonden (David versus **Frans H. Mertens** en **Karel Torfs** voor de geschiedenis van Antwerpen) werden ook historische romans geschreven die feiten uit eenzelfde episode uit de vaderlandse geschiedenis, bijvoorbeeld de rebellie van de Nederlanden tegen Spanje in de 16de eeuw, de Geuzenopstand en de beeldenstorm (1566), op heel verschillende wijze met fictie verbonden. De Laet deed dit in *Het huis van Wesenbeke* (1842) met veel gevoel voor sfeer en verbeelding in liberale en antikatholieke zin, waardoor hij zich de kritiek van **Jan-Baptist David** en **August Snieders** op de hals haalde. Hetzelfde gegeven (de vrijheidsstrijd) verhaalde Conscience in 1837 in *In 't Wonderjaer (1566)*, met aandacht voor intrige, couleur locale en spanningsopbouw in liberaal-katholieke zin, maar in 1843 herschreef hij de roman (*Het Wonderjaer (1566)* in strikt katholieke zin, waarbij hij zich aanpaste aan een overheersend geworden katholieke opinie. De kritiek op deze

ommezwaai geuit door **Pieter F. van Kerckhoven** was slechts één symptoom van een groeiende onenigheid en verdeelheid onder Vlaamsgezinde auteurs die in de Antwerpse groep op zeer aperte wijze tot uiting kwam in scherpe kritieken, pamfletten (zoals *De Vlaemsche Beweging* van Van Kerckhoven uit 1847) en in de felle polemiek in de jaren 1847-1848 tussen het satirische weekblad ***De Roskam***, van katholieke signatuur (met **Lodewijk Vleeschouwer**, De Laet en Conscience) en het liberale schotschrift ***De Schrobber***, waarvoor Van Kerckhoven tekende. Ondanks pogingen van individuen (zoals Conscience en Snellaert) en verenigingen (zoals **Voor Tael en Kunst** te Antwerpen) om boven die partijstrijd opnieuw een eensgezindheid te bereiken, was het onvermijdelijk dat vanaf 1848 ook Vlaamse literatoren voor de verdediging van de Vlaamse belangen zich in de richting van ofwel de liberale ofwel de katholieke partij moesten wenden. De radicalisering zette zich door na 1860, met een groeiende meerderheid van Vlaamsgezinden bij de katholieke opinie.

Op die manier was het mogelijk dat met de invoering van een gematigd realisme in de Vlaamse literatuur in de jaren 1860, waarin **Domien Sleeckx** zowel als theoreticus als in de praktijk een belangrijke rol speelde, auteurs geassocieerd werden met een duidelijk Vlaams-katholiek of Vlaams-liberaal profiel. Inzake proza gold dit zeker voor de Antwerpse journalist **August Snieders**. Zijn realistische zedenschetsen met een sterk ethisch gekleurde kritiek op de hogere stand, het stadsleven en de verfransing (Brussel is in *De nachtraven* een vervreemde stad ‘waarheen de riolen van Parijs hun draf en slijk drijven’) waren tegelijk een onverholen lofprijzing op het traditioneel-katholieke Vlaanderen. Zijn historische romans bevatten een mengeling van idealisme, tendens en historische waarheidsgetrouwheid. *Op den toren* (1869) verhaalt een episode uit de **Boerenkrijg**, maar vanuit een fel antirepublikeinse optiek wordt de volkse vrijheidsstrijd in een traditie geplaatst van verzet tegen de aantasting van de voorvaderlijke godsdienst. Aan de andere pool ontwikkelde zich een literatuur met een even duidelijke tendens, maar nu van liberale tot antiklerikale signatuur. In de romans *Een Vlaamsche jongen* (1878) van **Amand de Vos** of *In onze Vlaamsche gewesten. Politieke schetsen* (1877) (die **Virginie Loveling** onder het pseudoniem van *W.E.C. Walter* publiceerde) wordt in de politiek geladen sfeer van de schoolstrijd vooral de overwegende rol van de geestelijkheid en de klerikalisering van Vlaanderen aan de kaak gesteld. Bij de Antwerpenaar **Julius de Geyter** is het literaire werk niet los te maken van zijn intense politieke activiteit in militante liberaal-vrijzinnige organisaties (**Geuzenbond**, 1872) en culturele verenigingen (zoals **De Olijftak**) waarin hij het overwicht van de katholieken in de politieke V.B. trachtte te bestrijden. Zijn liberale, democratische en Groot-Nederlandse opvattingen zijn ook rechtstreeks te verbinden met zijn groots opgezette epische gedichten (waarvan het bekendste is *Keizer Karel en het Rijk der Nederlanden*, 1888), antiklerikale strijdliederen (*Het Geuzenlied*, 1873) en cantates waarmee hij meewerkte aan de nationale muziekbeweging van **Peter Benoit. Julius Vuylsteke**, medeoprichter van het Gentse studentengenootschap **'t Zal wel gaan** dat onder impuls van zijn mentor **Jacob F. Heremans** ontstond, publiceerde somber-ironische poëzie in de literair gerichte almanakken van de vereniging, maar dit staat in de schaduw van een politieke activiteit waarmee hij het **Willemsfonds** in uitsluitend liberale zin omboog, en zijn politiek-theoretisch werk waarmee hij de congruentie-idee van liberalisme en Vlaamsgezindheid bekendmaakte (‘Klauwaard en Geus’). Als algemeen secretaris trachtte hij vanaf 1862 via voordrachten en

bibliotheken de bredere volksmassa voor zijn ideeën te winnen, een actie die door de rivaliserende katholieke opinie beantwoord werd met een parallel cultureel netwerk van katholieke bibliotheken (in Brugge bijvoorbeeld rond 1865) ter promotie van de volkslectuur. De meest consequente poging uit die tijd om literaire teksten te verbinden met een democratische en Vlaamsgezinde actie in het kader van de sociale arbeidersbeweging is te vinden bij **Emiel Moyson** (*Liedjes en andere verzen*, 1869). Deze bundel ging veel verder dan de verontwaardiging en de sociaal-paternalistische bekommernis die bij de gemiddelde Vlaamse auteur in de 19de eeuw (en het meest uitgesproken bij **Eugeen Zetternam**) te vinden was.

In die jaren van politieke polarisering werd de hoofdstroom gevormd door auteurs die voorzichtige pogingen ondernamen om de literaire techniek meer verfijning en authenticiteit te verlenen, los van regeldwang en overdreven idealisme, In de poëzie ging een vernieuwende impuls uit van de Middelnederlandse pastiches van de Duitse dichter **August Hoffmann von Fallersleben** (*Loverkens*, 1852) die de directe eenvoud van het oude volkslied in herinnering brachten (‘Vlaenderen, dach en nacht/ denc ic aen u’). Als auteurs als **Johan M. Dautzenberg** al eens uiting gaven aan liefde voor hun taal dan gebeurde dat in het vervolg wel in een meer formeel beheerste en sobere vorm. De dichter **Jan van Beers** schreef zeer populaire eenvoudige epische taferelen uit het Antwerpse volksleven (*Begga*, 1868), **Frans de Cort** introduceerde in 1862 de volksliederen van de Schot John Burns. Dit neemt niet weg dat in poëtische lofzangen op Vlaanderen van liberaal of katholiek geëngageerde dichters - zoals in de liederen en oratoria van **Emanuel Hiel** of in de christelijke epen van **Lodewijk de Koninck** - de traditionele heldhaftige en hoogdravende toon gehandhaafd kon blijven. De realisering van de eerste Vlaamse taalwetten tussen

1873 en 1878 (over het taalgebruik in het gerecht en de centrale administratie) gaven ook aanleiding tot een momentane heropleving van de vaderlandse poëzie, onder anderen van de latere Tachtiger en estheet **Victor A. dela Montagne**: *Onze Strijd* van 1875.

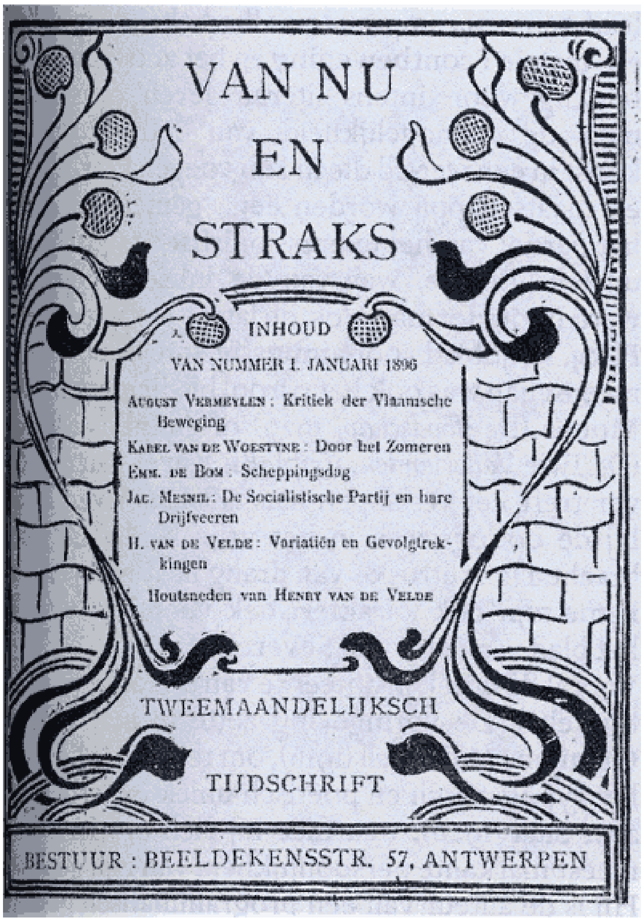
Veruit de meest overtuigende authenticiteit werd gerealiseerd in het werk van de West-Vlaamse priester **Guido Gezelle**, die tussen 1858 en 1862 met zijn bundels *Vlaemsche dichtoefeningen* en *Gedichten, gezangen en gebeden* resoluut de heersende (Franse en Duitse) stijl en de onnatuurlijke, retorische dwang doorbrak. Hij deed dit met gedurfde, oorspronkelijke en romantisch geïnspireerde poëzie die niet alleen vooruitstrevend en zelfs experimenteel van karakter was, maar die ook aanknoopte bij een oude, autochtone literaire en spirituele traditie. De basis hiervoor was de systematische ontginning van de creatieve kracht van de nog voortlevende oude volkstaal, de orale taal waarvan hij de bronnen via historisch taalkundig onderzoek bestudeerde, en die hij in het West-Vlaams in zijn meest oorspronkelijke vorm meende te kunnen terugvinden. In tegenstelling tot de stijve boekentaal die schoolmeesters en pseudo-dichters uit zijn omgeving gebruikten en die ze overnamen van 'pedante' (protestante) Hollandse magisters koos hij met veel overtuiging voor de 'onvervalste', oude Vlaamse taal waarin het voorvaderlijke christelijk geloof belichaamd was. Inzet voor de moedertaal betekende in die optiek zich manifesteren als christen Vlaming en de verdediging van het traditionele katholieke geloof tegen elke vorm van 'nieuwlichterij' en secularisering. Met grote zeggingskracht slaagde Gezelle erin, via zijn leraarschap te Brugge en Roeselare in de jaren 1854-1865, een hele generatie jonge katholieke intellectuelen met die ideeën te inspireren. De stellingen werden door hemzelf ook in een bitsige (en door de kerkelijke overheid gedirigeerde) journalistiek verdedigd. Kernachtige nationaal geïnspireerde teksten met propagandistische waarde oefenden ook een grote invloed uit op jongeren uit de katholieke studentenbeweging na 1875, die - zeer tegen de zin van de dichter zelf - Gezelle vereerden als de vader van hun strijdbaar en ondogmatisch flamingantisme. Talrijke teksten zijn gemeengoed geworden of werden opgenomen in de canon van het latere Vlaams-nationalisme ('Gij zegt dat 't Vlaamsch te niet zal gaan:/ 't en zal!'; 'Mijn Vlanderen spreekt een eigen taal/ God gaf elk land de zijne,/ en, laat ze rijk zijn, laat ze kaal:/ ze is vlaamsch, en ze is de mijne!').

Rechtstreeks en onrechtstreeks is van Gezelle grote invloed uitgegaan op zijn leerling **Hugo Verriest**, zelf priester, leraar en mentor van een reeks begaafde leerlingen. Als redenaar verspreidde hij de idee van een nationale Vlaamse heropstanding ('Dat volk moet herleven'). Met zijn romantisch-religieuze kunstopvattingen en zijn pleidooi voor bezieling en waarachtigheid in de kunst (met kritisch werk in ***De Vlaamsche Vlagge***) had hij een grote invloed op **Albrecht Rodenbach**. Deze jonggestorven dichter ontwierp op korte tijd een poëtica gebaseerd op vrijheid, spontane expressie en een synthetische visie op het kunstwerk, wat leidde tot een gevarieerde productie van strijdliederen, lyriek (met bekende titels als *Waarheid*, *Abysssus abyssum invocat*, *De arend*), epische gedichten (*Sneyssens*, *Fierheid*) en historisch dramatisch werk (*Gudrun*). Met een romantische visie op de rol van de volksheld ontplooide hij ook een koortsachtige activiteit als strijdvaardig studentenleider te Roeselare, waar hij de **blauwvoeterij** op gang bracht, en later te Leuven. Zijn vroegtijdige dood maakte van hem een legende en bezorgde hem de mythische allures van de wegbereider van een strijdend nationalisme.

Vernieuwing en reactie (1880-1914)

Vanaf 1880 manifesteerde zich in de Vlaamse literatuur een vernieuwing op ruime basis. De letterkunde maakte zich los van elke vorm van dienstbaarheid of nut, en streefde doelbewust naar onafhankelijkheid. De gehele mentaliteitsverandering kondigde zich aan in literaire tijdschriften (***Jong Vlaanderen (1881-1882), Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle***) en in het kritische werk van Verriest, **Pol de Mont**, **Omer Wattez** en anderen. Er werden nieuwe ideeën verkondigd over vrijheid in de stofkeuze, verinnerlijking, schoonheid en cultus van de vorm. Oude denkbeelden over idealisme en didactisme werden afgewezen. De poëzie van Hélène Swarth, **Victor A. dela Montagne** en De Mont heeft verfijnde, individualistische trekken. Prozawerk van **Tony Bergmann** en **Virginie Loveling** wees erop dat er zich een nieuw publiek ontwikkelde dat vatbaar was voor een relativerende toon, een sobere stijl en een verbrede thematiek waarin ook een morele en maatschappelijke problematiek aan bod kwam. Vrouwelijke auteurs speelden een grotere rol. Met *Arm Vlaanderen* van het schrijversduo **Reimond Stijns** en **Isidoor Teirlinck** werd de eerste poging ondernomen om het 'verisme' in onze letteren in te voeren, een niet-geïdealiseerde, maar zo getrouw mogelijke weergave van de werkelijkheid, in casu de materiële, en vooral geestelijke armoede van Vlaanderen. De vernieuwing mondde uit in het tijdschrift ***Van Nu en Straks*** (1893). Dit platform voor avant-gardekunstenaars (zowel schilders, schrijvers als illustrators) introduceerde een kosmopolitisch ideeëngoed en streefde naar een nieuwe synthese op allerlei gebieden, tussen kunst en leven, woord en beeld, individu en gemeenschap, gevoel en idee. Stilering en subtiliteit werden gecultiveerd. Men richtte zich niet meer naar het romantische verleden, maar naar het nu en de toekomst voor het ontwikkelen van een nieuwe visie. Het fin de siècle-gevoel ging gepaard met een aantrekkingskracht tot tegenstrijdige ideologieën

en de verborgen domeinen van de cultuur. Hier was ook een nieuwe soort Vlaamse intellectueel aan het woord, die wars van elk provincialisme en kleinburgerlijkheid deelnam aan een internationaal klimaat en die met voldoening de Vlaamse emancipatiestrijd zag evolueren van een taal- en cultuurstrijd naar een sociaal-economische ontvoogdingsbeweging. De erkenning van een eigen Vlaamse cultuur ging gepaard met een integratie in de Europese context. Achtergrond hiervan vormde de nieuwe economische relance in de jaren 1890, de industriële inhaalbeweging in Vlaanderen en de doorbraak van de (christen)-democratie die de kaders en de massabasis vormden voor een sociaal-gerichte V.B.

VAN NU
EN
STRAKS

INHOUD
VAN NUMMER I. JANUARI 1896

AUGUST VERMEYLEN : Kritiek der Vlaamsche Beweging
KAREL VAN DE WOESTYNE : Door het Zomeren
EMM. DE BOM : Scheppingsdag
JAC. MESNIL : De Socialistische Partij en hare Drijfveeren
H. VAN DE VELDE : Variatiën en Gevolgtrekkingen
Houtsneden van HENRY VAN DE VELDE

TWEEMAANDELIJKSCH
TIJDSCHRIFT

BESTUUR : BEELDEKENSSTR. 57, ANTWERPEN

Het tijdschrift Van Nu en Straks, opgericht in 1893, stimuleerde de literaire vernieuwing in Vlaanderen mede door een open blik voor wat elders in Europa gebeurde. (amvc)

Hiermee kreeg ook de nationale thematiek een andere wending. **August Vermeylen** leverde in enkele intelligente essays een doordacht programma voor een verruimde nationale beweging in Europees perspectief en een culturele relance die niet alleen op literatuur was gebaseerd, maar ook op een kwalitatief hoogstaand Nederlandstalig onderwijs, het wetenschappelijk, sociaal en economisch leven, de volksontwikkeling en de pers (*Kritiek der Vlaamsche beweging*, 1895 en *Vlaamsche en Europeesche beweging*, 1900). De verruiming veroorzaakte ook een opvallende vernieuwing van de Vlaamse roman. Bestaande genres, zoals de dorpsroman, werden herzien en er was nu ook plaats voor naturalistische studies, psychologische romans en ideeënromans. In concept en stijl streefde men naar een synthese van een nieuw esthetisch gevoel, het individualisme, de gemeenschapszin, het visionaire en de

zintuiglijkheid. Het werk van **Karel van de Woestijne**, **Herman Teirlinck**, **Cyriel Buysse** en **Stijn Streuvels** illustreert die wending. Voor de Van-Nu-en-Straksers werd dit in ideale vorm gerealiseerd in *Starkadd* (1898), het magnum opus van **Alfred Hegenscheidt**, waarin hij zijn organisch-dynamische opvatting van het leven als *rythmus* in een groots wagneriaans lyrisch drama tot uitdrukking brengt.

De strikt sociale filosofie en de brede wending naar de sociaal-democratie liet in de Vlaamse fin de siècle-literatuur evenwel weinig sporen na. Buysse, die overigens in enkele ophefmakende artikels het bekrompen karakter van het flamingantisme ridiculiseerde en zelfs insinueerde dat het Nederlands als een inferieure taal moest worden beschouwd, niet echt geschikt voor hoger onderwijs (zoals in *Flamingantisme en Flaminganten*, verschenen in *De Amsterdammer*, 1897), plaatste wel in *'n Leeuw van Vlaanderen* (1900) een politicus met christen-democratische sympathieën tegen de achtergrond van de sociaal-politieke constellatie in Vlaanderen aan het eind van de 19de eeuw, maar het ging toch nog eerder om een Bildungsroman van een bewogen individualist. Van de hand van de door Buysse beschreven politicus **Hector Plancquaert** verscheen wel de geëngageerde sociale roman *Jan Vleminx. Een verhaal uit den tijd van de opkomst der Christene Democraten in Vlaanderen* (1910), maar die miste dan weer het literaire vermogen van Buysse.

Het pleidooi voor een culturele, geestelijke en intellectuele verruiming in het Brusselse epicentrum kende in Vlaanderen geen vanzelfsprekend vervolg. Het tijdschrift ***Vlaanderen (1903-1907)*** ging verder op de ingeslagen weg en een groep auteurs rond het kosmopolitische tijdschrift ***De Boomgaard*** (1909-1911) vernieuwde het estheticisme door aan te knopen bij internationale stromingen als de Franse decadentiecultuur en het dandyisme (met **André de Ridder**, **Paul-Gustave van Hecke** en anderen). Er was ook nog een late, maar overtuigende manifestatie van het naturalisme met **Reimond Stijns**' *Hard labeur* (1904), maar er kwam ook reactie. Door volksvertellers werd gestreefd naar een herstel van het provincialisme, het realisme en schilderachtige streekliteratuur vol humor en anekdotiek (**Lambrecht Lambrechts**, **Alfons Jeurissen**). Ook de goedmoedige, pittoreske romans van **Maurits Sabbe** (*De filosoof van 't sashuis*, 1907) en **Lode Baekelmans** (*Tille*, 1912) waren bijzonder populair. De nationale thematiek verscheen in het debuut van de dichter **René de Clercq** (*Gedichten*, 1907), maar dan weer op een traditionele manier, met opgewekte liedjes in volkse trant (*Tinneke van Heule* en andere).

De Katholieke Vlaamse Studentenbeweging had

sinds 1880 een jonge generatie katholieke intellectuelen gevormd. Zij waren, met steun van het politieke overwicht van de katholieke partij sinds 1884, de voedingsbodem voor een nieuw cultureel elan in katholieke kringen rond de eeuwwisseling. Deze katholieke kringen hadden een bredere sociale en wijsgerige belangstelling. Leuven werd een belangrijk intellectueel en cultureel centrum waar de neoscholastiek werd geïntroduceerd. De katholieke reveilbeweging reageerde ook tegen het materialisme van het fin de siècle en de sterke invloed van de vrijzinnigheid in de Vlaamse cultuur. Onder impuls van **August Cuppens**, de essayiste **Maria Belpaire**, **Lodewijk Scharpé** en **Emiel Vliebergh** ontstond in 1900 het gefusioneerde tijdschrift ***Dietsche Warande en Belfort***. De belezen criticus **Jules Persyn** (die in 1912 zijn driedelige biografie *Schaepman* aanvatte) introduceerde er een Europees georiënteerde kritiek en trad er in debat met zijn vrijzinnige opponent Vermeylen. In het katholieke ***Jong Dietschland*** werd een strakkere houding aangenomen. We vinden er opnieuw ideeën over de dienende rol van de kunst en literatuur in het perspectief van een na te streven christelijke waarheid. **Lodewijk Dosfel** en **Cyriel Verschaeve** propageerden er een visionair en heroïsch wereldbeeld. Verschaeve maakte er ook opgang met symbolische en abstracte poëzie, zoals *Zeesymfonieën* (1911), gericht op het goddelijke en absolute. Binnen het kader van het cultureel-wijsgerige debat van het eerste decennium van de 20ste eeuw in Vlaanderen valt ook de oprichting van het algemeen cultureel tijdschrift ***De Vlaamse Gids*** (met **Max Rooses**, **Pol de Mont** en **Paul Fredericq**). Dit tijdschrift meldde zich aan als een forum voor liberaal-vrijzinnige Vlaamsgezinden die onder andere opkwamen voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Dat de ideologische tegenstellingen opnieuw zeer actueel waren, bewijst de rel en de polemiek die ontstonden naar aanleiding van de toekenning van de vijfjaarlijkse prijs voor Nederlandse letterkunde (periode 1905-1909), die voor de tweede opeenvolgende keer naar Stijn Streuvels ging. Dat de in aanmerking komende auteurs Buysse en Vermeylen niet werden gehonoreerd was reden genoeg voor een referendum, door *De Boomgaard* onder Vlaamse auteurs georganiseerd, een ophefmakend speciaal Buysse-nummer van het tijdschrift in 1911 en bitsige polemische bijdragen van vrijzinnigen aan het adres van katholieke juryleden. De vernieuwing van vóór 1900 had blijkbaar de culturele posities niet fundamenteel gewijzigd.

Literatuur:

F. de Potter, *Verhandeling over de Vlaemsche letterkunde in België, sedert het begin der XIXe eeuw*, 1858;
J. Stecher, *Histoire de la Littérature Néerlandaise en Belgique*, 1887;
P. Hamélius, *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand*, 1894;
Th. Coopman en L. Scharpé, *Geschiedenis van de Vlaamsche letterkunde*, 1910;
A. Vermeylen, *De Vlaamsche letteren van Gezelle tot heden*, 1938;
M. Gijsen, *De literatuur in Zuid-Nederland sedert 1830*, 1951;
H. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, 4 dln., 1963-1965;
R.F. Lissens, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden*, 1967;
C. Tindemans, *Mens, gemeenschap en maatschappij in de toneelletterkunde van Zuid-Nederland 1815-1914. Een systematische analyse van de thematiek van het realistisch-burgerlijke drama*, 1973;
J. Smeyers, *De Nederlandse letterkunde in het Zuiden. Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, VI, 1975;
G. Knuvelder, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, III-IV, 1976;
S. Toemmel, *Nation und Nationalliteratur. Eine soziologische Analyse des Verhëltnisses von Literatur und Gesellschaft in Belgien zwischen 1830 und 1840*, 1976;
J. Weisgerber, *Aspecten van de Vlaamse roman 1927-1960*, 1976;
L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse beweging*, I, 1977;
R. Vervliet, *De literaire manifesten van het fin-de-siècle in de Zuidnederlandse periodieken 1878-1914*, 1982;
M. de Smedt, *De literair-historische activiteit van Jan Frans Willems (1793-1846) en Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872)*, 1984;
G. Schmook, *Conscience c.s. schrijven aan Zijne Majesteit Leopold I: 10.10.1846*, 1984;
J. Vlasselaers, *Literair bewustzijn in Vlaanderen 1840-1893. Een codereconstructie*, 1985;
M. Rutten en J. Weisgerber (ed.), *Van Arm Vlaanderen tot De voorstad groeit. De opbloei van de Vlaamse literatuur van Teirlinck-Stijns tot L.P. Boon (1888-1946)*, 1988;
M. Janssens, 'Van Leeuw tot Verdriet. Vlaams bewustzijn in de literatuur', in *Dietsche Warande en Belfort*, jg. 133, nr. 10 (december 1988);
J. Huyghebaert, *De Belgen/Les Belges. Het dichterstornooi van Aalst 1807-1810*, 1989;
J. Borré, *Gerard Walschap, rebel & missionaris*, 1990;
A. Deprez en W. Gobbers (ed.), *Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw. Dertien verkenningen*, 1990;
L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de lage landen*, 1992;
id., *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, 1994;
L. Missinne, *Kunst en leven. Een wankel evenwicht. Ethiek en esthetiek: prozaopvattingen in Vlaamse tijdschriften en weekbladen tijdens het interbellum (1927-1940)*, 1994;

L. Renders, ‘Limburgse schrijvers en de Tweede Wereldoorlog’, in *Het Oude Land van Loon*, jg. 50 (1995).

Auteur(s):

Piet Couttenier; periode tot 1914